

Írva csevegés – virtuális írásbeliség

Az elmúlt évtizedben vált általánossá a számítógép használata nem csupán munkaeszközként, hanem kommunikációs eszközként is, új kommunikációs csatornákat nyitva ezzel. A hagyományos érintkezési lehetőségek újakkal bővültek: e-mail, SMS, fórumok, chat stb. Az alábbiakban ez utóbbi néhány jellegzetességét emelem ki a teljesség igénye nélkül.

A chat

A chat (<ang. *chat* 'csevegni, csevegés') valós idejű, Interneten keresztül, a billentyűzet segítségével folytatott írott beszélgetés.

Az első lehetőséget az élő internetes csevegésre az IRC (<ang. *Internet Relay Chat* 'Internet alapú csevegés') biztosította, melyet az 1980-as évek végén Jarkko Oikarinen fejlesztett ki Finnországban. Mára világméretű rendszerré vált, ami gyakorlatilag korlátlan számú felhasználó egymással való társalgását teszi lehetővé, vagyis elvileg annyi ember tud a képernyőn keresztül a billentyűzet használatával írott formában társalogni, ahányan az adott pillanatig feljelentkeztek a hálózatra ország- és kontinenshatároktól függetlenül.

Az IRC tulajdonképpen virtuális találkahely, ahol a Föld bármely pontján tartózkodó emberek összejöhetnek, kommunikálhatnak egymással. Seidler éppen ezért az IRC-et világméretű nyilvános kommunikációs formának nevezi (Seidler 1994: 96). Az IRC-hálózat témakörök, illetve nyelvek szerint csatornákra oszlik. A társalgás különféle csatornákon vagy szobákban megállás nélkül folyik. A chat-csatornák tehát a nap 24 órájában működnek, a társaságra vágyók bármikor találhatnak beszélgetőpartnert. A csatorna addig él, míg legalább egy bejelentkezett felhasználója van. A műfaj elnevezéséből következik, hogy az itt folyó beszélgetés célja a szabadidő kellemes eltöltése, a chat tehát a társalgási stílus műfajaihoz tartozik.

Új kommunikációs helyzet

A szövegszerkesztő nagy mértékben megkönnyíti az írást: például könnyedén kijavíthatjuk a hibákat, már kész szöveget néhány mozdulattal beszúrhatunk. Czeizer Zoltán úgy véli, „ez a könnyed technika a fogalmazás könnyedségét a beszéd könnyedségéhez teszi hasonlatossá. [...] A szóbeliségre emlékeztet az is, ahogyan az e-mail elveszik az időben, nem tárgyiasul, nem kerül kinyomtatásra, azaz – mint a hangnak – nem marad nyoma sehol. A szövegszerkesztőben tárolt szövegek nem viselik magukon történelmük bélyegeit, kortalanok, nincsen önálló időbeli létezésük” (Czeizer 1998).

A kommunikációnak eddig két fő típusát különböztettük meg: az írásbeli és a szóbeli kommunikációt. Az írásbeli a szóbelivel ellentétben időbeli távolságot is magába foglalt, tehát el kellett telnie valamennyi időnek, mire az üzenet a közlőtől eljutott a befogadóhoz. A világháló azonban legyőzte ezt a távolságot, s az Internet új, speciális kommunikációs helyzetet teremtett. Kialakult egy olyan kommunikációs forma, mely az írásbeli és a szóbeli közt realizálódik: a chat. Formáli-

san írásbeliséggel van dolgunk, ez azonban csupán a látszat, ugyanis a szóbeli közlésfolyamat funkcióját tölti be.

A német szakirodalom összefoglaló néven elektronikus kommunikációként (elektronische Kommunikation, computervermittelte Kommunikation) tartja számon azt a tértől és időtől független kommunikációs formát, amelynél az információ továbbítását gép végzi (Wenz 1998). Az új nyelvváltozat különlegessége az, hogy írott és szerkesztett volta mellett interaktivitás is jellemzi. Bódi Zoltán a csevegőcsatornákról a következőképpen vélekedik: „A csevegő fórumokon pedig a nyelvhasználat a maga lazaságával, egyszerűségével, végtelen korrigálatlanságával jobban hasonlít a kötetlen spontán beszédhez, mint az íráshoz. Az Interneten megjelenik az írott beszélt nyelv műfaja, amely átmenetet alkot az írás és a beszéd között, így megváltoztatja az írásról alkotott képünket” (Bódi 2001). Az internetes kommunikáció átmeneti jellegét emeli ki Karin Wenz is, aki szerint az elektronikus kommunikáció a nyelv egy hibrid variációja, mely nem sorolható sem a szóbeliséghez, sem az írásbeliséghez (Wenz 1998).

Kis Ádám ugyanerről a műfajról így ír: „Kezdetben volt tehát a párbeszéd, majd jött az írás. Ez ugyan nem szüntette meg a párbeszédet, két sín pár szaladt az időben. Amikor az interneten a gép előtt ülők »megszállottan csevegnek«, visszatér valami, ami elmúlt, inkább újjászületik, hiszen az írásos dialógus megtartja a szóbeli párbeszéd sajátos, nem tervezett, önmagára és a környezetre figyelő, a nem várt helyekről érkező hatásokat is magába építő öntörvényű felépítését, ugyanakkor megjelenik a térben is, ezzel elvileg az örökké való felé terjesztve ki saját magát” (Kis 1997). Véleményem szerint Kis Ádám elnevezését célszerű lenne interaktív írásos dialógusra módosítani, megkülönböztetve ezzel a chatet a bár ritkán előforduló e-mailes párbeszédtől vagy az sms-dialógustól.

Az IRC esetében tehát speciális nyelvhasználati helyzettel állunk szemben, mert amit a felhasználók egyébként szóban szoktak közölni, itt írott formában teszik. Ez azonban nem ugyanaz, mint a társalgási stílus igényesebb, írott változata. Az írásos megnyilatkozásnak azért szokatlan formája ez, mert nagyon kevés idő áll a nyelvhasználó rendelkezésére ahhoz, hogy végiggondolja, mit is szeretne írni, tulajdonképpen rögtönöznie kell, és gyakran terjedelmi korlátok is befolyásolják a mondandója nyelvi megformálását. Úgy tűnik tehát, új nyelvváltozat van kialakulóban, melyet elsősorban két szóval lehetne jellemezni: rögtönzés és rövidítés. Felvetődik a kérdés, hogy új stílusréteggel állunk-e szemben, vagy csupán a társalgási stílus új műfajával? Ez utóbbit tartom valószínűbbnek, mivel a chat és a fórum mai használatának a szórakozás, unaloműzés a célja. E szabadidős tevékenységhez kapcsolódó nyelvhasználatot a laza kötetlen hangvétel, az informális, olykor talán tudatosan felszínes nyelvhasználat jellemzi. Úgy tűnik itt az ideje egy újabb kommunikációs kategória bevezetésének.

Ezt a harmadik kommunikációs típust én a továbbiakban virtuális írásbeliségnek nevezem. A virtuális írásbeliséget a szituáció és a sajátos nyelvhasználat alapján ismerhetjük fel. Ilyenkor a közvetítő közeg a hálózat. A virtuális írásbeliség egyszerre hordozza magán az írásbeli és a szóbeli kommunikáció jellemzőit. Laza, kötetlen hangvételével, felszínesebb nyelvhasználatával tartalmilag és funkcionálisan a szóbeliséghez áll közelebb, ám írott formában realizálódik, tehát az írás eddigi funkcióját újabbal bővíti.

Közetlen írásbeliség

Az IRC-kommunikáció újszerűsége tehát a közetlen írásbeli érintkezésben rejlik. Szokatlan, hogy a közlő nem látja, nem is hallja a kommunikációs partnert, és az üzenet feladása és fogadása között tulajdonképpen nincs időbeli késleltetés, mint ahogy azt az írásbeli kommunikációnál eddig megszoktuk. Hiányoznak továbbá a szóbeli kommunikáció talán legfontosabb tényezői, melyek az információ túlnyomó többségét hordozzák: a mondatfonetikai és a nem nyelvi kifejező-

eszközök, a gesztusok és a mimika. „Az adott körülmények között használható metakommunikációs eszköztár határozza meg, hogy a közlendő mely részeit 'szükséges' [!] nyelvi eszközökkel továbbítani, illetve mely részeit 'lehetséges' [!] elhagyni vagy a metakommunikációs formák valamelyikével eszközök segítségével közölni” (Kis 1997). A valós közös tér hiánya miatt a virtuális írásbeliségben nagyobb szerep jut a nyelvi kifejezőeszközöknek, így azt is szavakban kell kifejeznünk, amit máskülönben nem tennénk. A nyelvi jeleket kísérő nem nyelvi kifejezőeszközök nélkülözhetetlenségét igazolja, hogy máris kialakultak az e hiány pótlására szolgáló úgynevezett emotikonok (*emoticon* < ang. *emotion*+*icon* 'érzés/érzelem+jel') vagy emotikus jelek (mosolykód, mosolyjel, smiley).

Az emotikus jelek minimum két, a billentyűzeten megtalálható karakter kombinációjából állnak, melyek 90°-kal jobbra forgatva az emberi arcra, esetleg testtartásra emlékeztetnek. Funkciójuk tulajdonképpen a beszélt nyelvi kifejezőeszközök írott nyelvre való "fordítása". (A legegyszerűbb esetben a szemeket a kettőspont, az orrot a kötőjel, a száját pedig a zárójel ábrázolja.) Tehát a mosoly-, vigyor- és szomorúságjelek különböző típusai a közvetlen kommunikáció velejáróinak, a nem verbális jelzéseknek az érzékeltetését szolgálják. Ma már több mint száz ilyen jelet ismerünk, az egyes nyelvhasználók azonban ezeknek csupán töredékét alkalmazzák. A felhasználók körében leggyakrabban használt három jel, illetve azok változatai a következők:

- :) :-) 'öröm, irónia, nevetés, vice'
- :) ;-) 'kacsintás, tréfa'
- :(:-('szomorúság, sírás'

A fenti érzések intenzitásának jelölésére a (záró)jelek halmozása szolgál. ;-))))) Az emotikonok fontosságát, nélkülözhetetlenségét az alábbi példák igazolják:

De mostan, asziszem, ki kel hogy ábrándíccsalak, mertet hogy ezek csak olyan mezei tömegembernek való sorozatok, és ne egyél több csokis kiflit mer' dagi leszel, montam:)

[23:39] <Arth_Dent> mraxel: eccer majd lelolek, es nem fogod ertenı :)

Ha a mondatok végén nem állna egy úgynevezett mosolyjel, könnyen félreérthetné a címzett azok tartalmát.

Új jel van kialakulóban a hangsúlyok jelölésére is, mégpedig a hangsúlyos szótagok előtti és utáni vízszintes vonal:

[23:29] <[MrAxel]> Arth: mondom: _jol_ belott...:)

[22:09] <Arth_Dent> mayaa: de legalabb ne itt taposd a pedalt ennyire, szal ize, erted. neha _nekem_ kellemetlen latnom :)

A hangsúlyjel kialakulását minden bizonnyal szintén a speciális kommunikációs helyzet tettené szükségessé akár az emotikonokét. „Az írásjelek, mint az önmagában álló kérdőjel is az írott párbeszéd metakommunikációs lehetőségei: ezek pótolják mindazokat a kiegészítő információkat, amelyek a valóságos párbeszéd során a környezet azonos érzékeléséből, a gesztusokból, mimikából, hanglejtésből következnek. A metakommunikációs eszköztár természetes módon bővül az írásjelekkel és az ismétléssel, illetve bizonyos tipográfiai formákkal” (Kis 2002/b). Kialakulásuk okát is azonosnak vélem: a mondatfonetikai eszközök hiánya. Egy-egy hangsúlyos szó kiemelésére előfordul még nagybetűs írásmód, idézőjelezés és betűtöbbszörözés is:

[23:07] <Artlace> [MrAxel]: nekem meg **KELL** az a gep, ne gyzokodd =)

[23:31] <[MrAxel]> Arth: valahogy **sejjijjtettem...**:)

[20:23] <TNTmax> zalus egy sms-re ébredben reggel 15 órakor.. visszahívtam, mivel „olyan” sms volt, aztán kiderült hogy téves volt, viszont nagyon jól elbeszélgettem az illetővel.. aki amúgy 25-ös :p

Mindemellett természetesen lehet az IRC-en kiabálni, sőt akár énekelni is. Írásban a csupa nagybetűk használata az internetes kommunikációban már elfogadottan a kiabálás, az emelkedett hangnem jele. Ez a fajta írásmód szolgálhat azonban az éneklés kifejezésére is. Álljon itt egy példa, amire Elke Hentschel bukkant a #croatia nevű csatornán:

“<Vitez > CUDNA JE TAMA TEBI NI TRAGA SAMO PUSTIONJA (‘KÜLÖNÖS A SÖTÉTSÉG NYOMOD SINCS CSAK A PUSZTASÁG VAN’)

<jasam> Vitez: ti proizvodis poeziju? (‘Vitez: verset írsz?’)

<Vitez> SVE MI ZNACIS TI (‘TE JELENTESZ MINDENT NEKEM’)

<Vitez> AHHHAAA HAHAHA

<Vitez> jasam: ne..ja je samo reproduciram....trenut no u svom walkman-u

’jasam: nem... csak reprodukálom... momentán a walkmanomon’) (Hentschel:1998).

Dalolni azonban más módon is lehet a hálózaton. A legtöbb esetben csupán a kontextusból derül ki, hogy valaki énekel, de a betűhalmaz, szótaghalmaz használata általánosan jellemző. (A példák a #magyar nevű csatornáról származnak, 2002. március 13.)

[22:41] <Gryzly> vejting for tunajt ojee..

[21:50] <zalus> kedves: és ha eléneklek neked?

[21:50] <zalus> here we areeee, born to the princes of the uuuuniverse

Párhuzamos dialógusok

Az IRC-en bármi a beszélgetés tárgyává válhat. A leggyakoribb téma a számítógéppel, illetve számítógépen végzendő feladatok szakmai megvitatása. A magánbeszélgetések többségéről azonban feltételezhető, hogy tartalmuk többnyire ismerkedő vagy erotikus beszélgetés.

A tematikusan összefüggő beszélgetések azonban nem koherensen jelennek meg a képernyőn. Mivel a beszélgető felek nincsenek közös térben, hiányoznak az átmeneti relevanciahelyek. Nem lehet pontosan tudni, hányan követik figyelemmel a szobában folyó beszélgetést, és technikai okokból azt sem tudhatjuk előre, kinek a hozzászólása fog legközelebb megjelenni a képernyőn. Ebből kifolyólag a beszélgetéseket oda nem illő, zavaróan ható megnyilatkozások tarkítják, szakítják meg. Párhuzamosan folyó beszélgetések esetén ez félreértésekhez vezethet. Az IRC lehetővé teszi, hogy a felhasználó egy időben több beszélgetést folytasson, és közben még a közös beszélgetésben (public) is részt vegyen. Hosszabb ideje folytatott öt-hat párhuzamos párbeszéd esetén azonban előfordulhat, hogy az ircelő elveszíti a fonalat, és rossz helyre gépeli be és küldi el az üzenetet. Nyilvánvaló, hogy ez is számos félreértésre adhat okot.

Az egyértelműségekre való törekvés alakította ki valószínűleg azt a szokást, hogy a beszélők az üzenet elé kiírják a címzett felhasználói nevét (nick). Ebből mindenki tudja a csatornán, hogy csupán az illetőnek szól az üzenet. Így mindenki számára világos az is, hogy melyik megnyilatkozás kinek szól, illetve kinek a megnyilatkozására adott válaszként kell értelmezni egy-egy üzenetet.

Az IRC-program sajátos technikai megoldásából adódik, hogy hosszabb elbeszélő részek csak elvétve fordulnak elő a beszélgetésekben, ilyenkor azonban több részletre tördelve jelennek meg a képernyőn. (Ennek oka egyrészt a floodolás elkerülése, másrészt a figyelem fenntartása.) Az egyes részek közé ugyanis egyéb üzenetek ékelődnek.

Az IRC valamennyi publikus szobájában folyó beszélgetés tehát párhuzamosan futó „polilógusokból” épül föl, amit egyéb információk egészítenek ki. A beszélgetés szövegébe ékelődve jelennek meg ugyanis a rendszerinformációk és az asterisk-kifejezések. Ez utóbbiak lehetőséget nyújtanak a nem nyelvi megnyilatkozások kifejezésére. Mivel az asterisk-kifejezések előtt csillag áll, az olvasó tudja, hogy olyan információ következik, ami nem tartozik szervesen a beszélgetés részéhez. Az asterisk-kifejezések ugyanis az ircelő közérzetéről, pillanatnyi cselekvéséről, mozgólatairól nyújtanak tájékoztatást. Az ilyen jellegű információkat élőszóban nem (mindig) szoktuk megfogalmazni, hiszen láthatóak. Például:

[23:00] * *lajosch* zavaraban elpirul es kimegy a konyhaba

[20:23] * *algern* most megeszi utso almaspitet, ami mar kokemeny... vasarnap ota szarad az asztalon... :>

[20:08] * *kedves* cigizik es grapefruitozik jól

[23:21] * *lajosch* mereng

[23:23] * *Arth_Dent* ragyujt)

Az asterisk-kifejezések érdekessége, hogy ilyenkor a felhasználó egyes szám harmadik személyben ír magáról. A csillaggal jelölt mondatok könnyen elkülöníthetők a beszélgetés többi mondatától, tehát nem szakítják meg a beszélgetést – ellentétben az új bejelentkezők hozzászólásaival, illetve a párhuzamosan folyó beszélgetések mondataival.

Olykor előfordul, hogy hosszabb ideig nem folyik érdemi beszélgetés a csatornán. Ez azonban nem jelenti azt, hogy senki nem beszélget. Ellenkezőleg: a bejelentkezett felhasználók többsége ilyenkor minden bizonnyal magánbeszélgetést folytat.

Az IRC-szöveg nem koherensen jelenik meg a képernyőn, intarzaszerűen egymásba ékelődnek az egyes beszélgetések sorai. Ráadásul egy-egy üzenet gyakran több, egymástól más üzenetekkel elválasztott sorból rakható össze. Nyilvánvaló tehát, hogy az IRC szövege sajátos olvasási, szövegkezelési technikát igényel a felhasználatól, hiszen a hagyományos lineáris olvasási módszer nem alkalmazható az IRC-szöveg olvasása során.

Az IRC-en folyó kommunikáció beszélt nyelvként való értékelését az is alátámasztja, hogy az ircelők maguk is beszélgetésnek tartják azt. Ez megnyilatkozásaikból úgy derül ki, hogy a beszélt kommunikáció során használt fordulatokat használják, amikor a megnyilatkozásaikra utalnak valamilyen módon. Például:

[20:26] <MaYaaa> *zalus* nemszem el, hogy nem **állszszóba** velem!!!!

[21:54] <MaYaa> *zalus* **hallasz**????????? kisablakban üzenek

[22:09] <Arth_Dent> *mayaa*: csatilogban megvan, ahogy ezt **mondod** szo szerint „most szoltam hozzád utoljara *zalus*”

Bár az IRC és egyéb csevegőprogramok elterjedése révén kialakult nyelvhasználat írott és beszélt nyelvi vizsgálatokat egyaránt igényel, úgy vélem –, mivel funkcionálisan beszélt nyelvről van szó –, a beszélt nyelvi sajátosságok vizsgálatára kellene nagyobb hangsúlyt fektetni.

Megjegyzendő, hogy napjainkra kialakult az IRC olyan eszköztára is, mely lehetővé teszi az írott mellett/helyett az akusztikus kapcsolatot is. Sőt, létezik már elektronikus levél-felolvasó szerkezet is (Németh 1998: 189). Nagyon valószínű, hogy az akusztikus kapcsolatot lehetővé tevő eszközök széles körű elterjedése háttérbe fogja szorítani az írásbeliséget (Kis 2002/b).

SZAKIRODALOM

- Bódi Zoltán 1998. Az elektronikus levelezés és a beszédkommunikáció. In: *Beszéd kutatás '98. Beszéd, spontán beszéd, beszédkommunikáció.* Budapest. <http://nyelv.c3.hu/besz98.html>
- Bódi Zoltán 2001. Informatika és nyelvhasználat. <http://www.e-nyelv.hu/cgi-bin/hirek/irasok.pl?cikk=1007&type=m>
- Czeiczzer Zoltán 1998. Az írva-beszélt nyelvjátékok vírusos terjedése az Interneten, avagy előszó az Avakumica rejtélyhez. <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/muszaki/szamtech/wan/kultura/nyelvjat.hun>
- Glatz Ferenc (szerk.) 2000. A magyar nyelv az informatika korában. Budapest.
- Hentschel, Elke 1998. *Communication on IRC*. Linguistik Online 1. (<http://viadrina.euv-frankfurt-o.de/~wjournal/hentschel.htm>)
- Kis Ádám 1997. A számítógép metakommunikációja. Elhangzott: VII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. (www.mek.hu/porta/szint/tarsad/nyelvtud/szmtgps.hun)
- Kis Ádám 1999. Az írott párbeszéd. *Magyar Tudomány* 3. 347–9.
- Kis Ádám 2002/b. *Az írott párbeszéd - Beszámoló a Magyar Tudományos Akadémia részére.* *Nyelv-web* (<http://www.szak.hu/nyelweb/cikkek/sz15.htm>).
- Németh–Zainkó–Bognár–Szendrényi–Olaszi–Ferenczi 1998. Elektronikus-levél felolvasó. In: Gósy Mária (szerk.): *Beszéd kutatás '98. Beszéd, spontán beszéd, beszédkommunikáció.* MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest. 1998. 189–213.
- Seidler, Kai 1994. Computerfreaks like 2 party. Relay Parties zwischen Virtualität und Realität. *WZB Discussion Paper FS II*. Wissenschaftszentrum Berlin. 94–104.
- Soós Viktória 2001. Az internetes csevegés (IRC) és nyelvhasználat. *Édes Anyanyelvünk* 5. Melléklet III.
- Tanenbaum, Andrew 1999. *Számítógép-hálózatok.* Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2001. *A magyar nyelv szövegtana.* Budapest.
- Wenz, Karin 1998. *Formen der Mündlichkeit und Schriftlichkeit in digitalen Medien.* Linguistik Online 1. (<http://viadrina.euv-frankfurt-o.de/~wjournal/wenz.htm>)

Érsok Nikoletta Ágnes